

Останні свята зимового циклу: українська Масниця та японський Сецубун

Останнім часом як в Україні, так і в Японії можна побачити активне запозичення різних свят європейського та американського походження. У нічних клубах відбуваються тематичні вечірки на свято Хеллоуїн, напередодні Дня Святого Валентина засоби масової інформації пропонують цікаві подарунки для "другої половини". Водночас, традиційні свята набувають нових форм, супроводжуючись при цьому зміною обряду й отриманням нового тлумачення старих традицій.

Поряд із цим також з'являються нові елементи та способи святкування стародавніх свят і традицій. Розглянемо ці тенденції на прикладі таких свят зимового циклу, як українська Масниця та японський Сецубун.

Масниця випадає на останній тиждень м'ясниць та запуски на Великий Піст. Неправомірно було б стверджувати, що в Україні комплекс звичаїв Масниці на сучасному етапі отримав особливого розвитку. Тут не зафіксований карнавальний ритуал спалення опудала, слабо представлені і пісні, добре відомі за етнографічними матеріалами із центральноросійських областей. Але в останній час в Україні у цьому театралізованому святі очевидна тенденція, що українська "Масниця" за сценарієм масовиків–вітівників набирає елементи російської "маслениці". Про це писала раніше російська дослідниця В. Соколова¹, а такі українські вчені, як Скуратівський В.Т.² і Борисенко В.К.³ вважають, що таке нав'язування звичаїв сусідньої держави є політичною акцією, бо одночасно занедбуються українські традиції.

Свято Масниця відоме майже всім слов'янським народам. Та в Україні воно зберегло свою давню національну специфіку. Про це свідчать і збережені тут до 20-х років століття традиції відзначення Масниці⁴. Борисенко зазначає, що святкування української Масниці типологічно відрізняється від російської – символами, атрибутами, структурою свята, розвагами, стравами, вони наближені до західноєвропейських традицій жартівливого покарання молодих людей, що не вступили того року в шлюб⁵. На українську Масницю найпоширенішою стравою були вареники з сиром⁶, а не млинці, як на російську.

Свято Масниця відзначалося на честь весняного пробудження природи давніми слов'янами. Православна церква включила його до списку свят церковного календаря (масляний тиждень – напередодні Великого Посту – випадає на лютий – березень). На відміну від інших язичницьких свят, Масниця майже не зазнала на собі християнських впливів і залишалася просто часом веселого дозвілля, до якого приурочувалися деякі давні елементи.

Тиждень перед Масницею називали "всеїдним", оскільки протягом нього церковний статут дозволяв їсти все скоромне. А інакше, останній тиждень м'ясниць перед Масницею звався "переступним", на ньому старші люди вже починали постити в середу і п'ятницю. Про це писав відомий вчений Агатангел Кримський у своїй книзі "Звинигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного"⁷. Зрозуміло, що мав бути поступовий перехід від скоромної до пісної їжі. Таким переходом і був останній тиждень м'ясниць – сирний. Звідси й назва – Масниця.

Специфікою Масниці в Україні в минулому був дуже давній обряд імітації народження, хрещення і поховання Колодія. Опис цього звичаю подає Чубинський П.П., який він зробив під час етнографічної експедиції 1869–1870 роках⁸. Наявність таких жанрів фольклору як імітація родів, використання примовлянь, свідчить про досить архаїчні елементи обряду, рудименти якого збереглися в Україні до 20-х років ХХ століття⁹.

Ще однією характерною особливістю української Масниці був звичай чеплення (прив'язування) колодки (поліна) до ноги парубка чи дівчини. Маркевич М.А. описав звичай "волочить колодку": "женщини волочут "колодку", то есть, идут по домам и привязывают "паробкам и дивкам" небольшую колодку к ноге, в наказанье за то, что не вступили в брак в прошлый мясоед. Эту колодку можно снять не иначе, как за некоторый выкуп; на собрание деньги пируют, и вместо блинов московских подают вареники со сметаной; на маслянице это главное блюдо"¹⁰.

Борисенко В.К. зазначає ще деякі особливості української Масниці. На Масницю зберігався також дуже давній елемент обряду – водіння танку по селу зі співами, також тут можна побачити культу вмираючого і воскресяючого божества рослинності¹¹.

Масниця символізує перехід від зими до весни. Важливим компонентом обрядовості Масниці в Україні було рядження як елемент сміхової культури і рудимент давніх вірувань у захисну, відлякуючу силу підставних, ряджених персонажів. У Японії подібним святом можна вважати *Сецубун*. Тут можна знайти традиційно-обрядову святкову страву дещо схожу на українські млинці.

Це спеціальний рулет–суші, який готують на *Сецубун*, і який за своєю формою нагадує згорнутий млинець. На лист морської капусти кладуть зварений рис і додають до нього овочі (редьку, шпинат) й смажені курячі яйця. Тоді все це загортають і подають до столу.

У давні часи свято *Сецубун* означало день напередодні приходу нового сезону, і відповідно відзначалося чотири рази на рік. Пізніше його почали святкувати як перехід від старого до нового року. Сталося це після того, як Японія перейшла у 1872 році на Григоріанський календар, й свято *Сецубун* стало провадами останнього дня зими.

Двома його найважливішими традиційними елементами є *Мамемакі* – обряд кидання бобів, і *Яікагасі* – традиція прикрашення входу до хати спеціальним оберегом. Давня назва першого обряду – *Цуіна*, що буквально означає "вигнання злих духів". Це було виключно аристократичне свято, яке відбувалося тільки в стінах палаців знаті. Спочатку боби треба було добре підсмажити – близько семи разів, оскільки вважалося дуже поганою прикметою, якщо боб кинутий на вулицю під час обряду *Мамемакі* проросте через деякий час¹². Також вважалося, що найкраще, якщо боби розкидатиме *тосіотоко* (що буквально означає "людина року", а в переносному – хлопець або чоловік, який народився у рік під тим самим знаком зодіаку за китайським календарем, що і поточний рік)¹³.

Згідно з архівами сім'ї Кобаясі, розкидати боби треба у головній кімнаті дому, стоячи обличчям до ехоу – "щасливої сторони"¹⁴ поточного року і тримаючи у руках коробку зі смаженими бобами, промовляти: "*Оні-ва-сото! Фуку-ва-учі!*" ("Чорти, йдіть геть! Щастя прийди!"). Потім боби розкидаються у кожний куток кімнати¹⁵.

Одним із важливих компонентів обрядовості *Мамемакі* є рядження так як було в українській Масниці. Вважається, що обряд *Мамемакі* – вигнання чортів, що символізують біди, розкидання у них бобів. Ряджений, що виконує роль чорта, зазвичай одягає солом'яний плащ, маску і роги.

Зараз цей ритуал досить поширений і виконується по всій країні не тільки вдома, а й у дитячих садках, школах, в офісах, та в синтоїстських і буддистських храмах. Щодо *Яікагасі*, то опис цього обряду легко знайти в книжках, але японці вже майже його не виконують. Він полягав у смаженні голови риби івасі, неприємний запах якої мав відлякувати нечисту силу¹⁶. Обидва елементи свята символізують вигнання злих сил з дому або села.

У останнє десятиріччя до цих старовинних обрядів приєдналася традиція вечеряти разом з родиною на свято *Сецубун*, сидячи обличчям і дивлячись у вже вищезгадану "щасливу сторону". Тоді, за повір'ям, у наступному році людина буде щасливою й усі її бажання справдяться. Напередодні свята у супермаркетах і магазинах суші широко рекламуються рулети–суші, які треба їсти під час такої вечері. Зазвичай такі рулети ріжуть на невеликі шматочки, але у цей вечір існує традиція їсти їх цілими. Здавна вважалося, що довгі речі приносять щастя, тому не можна було різати такий рулет, бо так нібито розривається людська доля. Звідки походить ця традиція – невідомо, існує багато варіантів її виникнення і кожен магазин у рекламних брошурах святкових рулетів–суші тлумачить її по-різному.

Але цілком можливо народної традиції пов'язаної з обрядодіями свята, коріння якого сягають давнини, насправді не існувало, або ж існувала на якійсь невеликій обмеженій території. Це могла бути лише територія міста Осака з його околицями, що мало ознаку локального прояву такого звичаю. Ймовірно її створили і розповсюдили кухарі магазинів суші для того, щоб їх товар краще купували¹⁷.

Частина етнологів схильна вважати, що цей звичай міг виникнути в середині періоду Едо (кінець ХУІІІ ст.), пояснюючи це тим, що на початку лютого (до 1872 року це був грудень) до

солінь і маринадів готувалася такого роду страва.

Інші дослідники вважають також, що її започаткували моряки з міста Осака наприкінці періоду Едо (середина XIX ст.) нібито для того, щоб покликати щастя у родину, а також для того, аби був багатим улов¹⁸.

За іншою версією молоді дівчата їли нерозрізаний рулет у вечір Сецубун разом з коханим, щоб у майбутньому одружитися з ним. Це є, на нашу думку, більш вірогідною версією походження символіки свята, оскільки це означає в майбутньому єдність й неподільність нажитого спільно майна та прожитого разом життя.

Але справжнього походження цієї традиції ніхто не знає. Проте останнім часом нерозрізані рулети—суші щільно увійшли у святкову обрядовість японців, які сподіваються на здійснення бажань, про які думають під час святкової вечері на свято *Сецубун*. Засоби масової інформації розповідають про виникнення і правильне виконання цього обряду, хоча ніхто й досі не може знайти джерела походження або підстави стверджувати про його автентичність.

Мабуть, даний випадок наповнення народного свята у модернізованому прояві, що існує з давніх давен, новими, раніше неіснуючими, але все ж таки деякою мірою традиційними елементами, є яскравим прикладом фольклоризму, до якого тяжіє сучасне суспільство¹⁹. З давнини фольклором вважалася усна народна творчість, що передавалася з покоління в покоління у певному суспільстві, але зараз це поняття також можна використати для опису так званих сучасних міфів. Вони створюються різними соціальними структурами з певною метою, наприклад, урядом для державотворчого процесу, або підприємствами для свого бізнесу. Деякі з них поступово можуть втратити своє первісне призначення і увійти у побут людей. Також це може бути свідченням прояву архаїчності мислення, посилення міфологізації свідомості сучасних японців, які радо вірять у нові прикмети і забобони. Цим самим вони осучаснюють давню народну традицію, живлять її новими уявами і реаліями повсякдення, а також прагнуть знайти підтримку у вірі в щасливий випадок, раптове, але довгоочікуване щастя. Це є з одного боку установкою на щасливе життя, а з іншого, є, певною мірою, соціальною ілюзією і відповідно, втечею від реальності.

Українська Масниця є стійким святом дохристиянського періоду, яке збереглося й після прийняття християнства. Воно, як і Сецубун, відповідає святам сільськогосподарського циклу, коли очікують приходу нового року, нового врожаю, символічно задобрюючи душі померлих предків і славлячи Сонце – джерело енергії й родючості землі. Зміна пір року під час Масниці одночасно символізує вмирання й народження богів культу родючості й рослинності.

¹Соколова В.К. Весенне–летние календарные обряды русских, украинцев и белорусов. – М., 1979. – С.35.

²Скуратівський пише: Так вже заведено, що сучасне покоління краще знає звичаї сусідніх народів, аніж свої. Скажімо, продовж останніх десятиліть у Києві та інших містах України широко відзначали і пропагували Масляну з млинцями – так звані "Проводи російської зими". (Скуратівський В.Т. Святвечір. – К., 1994. – К.І. – С.91.)

³Борисенко В.К. Політична міфологізація проблем дерусифікації в Україні // Етнічна історія народів Європи. – 2001. – №11. – С.8.

⁴В Україні до початку XX століття побутовали традиції відзначення Масниці, які мають чимало варіантів та локальних назв свята: Масниця, Масляна, Запусти, Пущення, Пирого, Колодка, Колодій, Заговини, Сирний тиждень тощо. Це був перехід протягом тижня від м'ясних страв до набілу (молочних). (Борисенко В.К. Традиції і життєдіяльність етносу: на матеріалах святково–обрядової культури українців. – К., 2000. – С. 33.)

⁵Борисенко В.К. Політична міфологізація проблем дерусифікації в Україні. – С.8.

⁶Грушевський М.С. Історія української літератури. – К., 1993. – Т.І. – С.193.

⁷Кримський А. Звинигородщина з погляду етнографічного та діалектологічного. – К., 1928. – Ч. І. – С.280.

⁸Чубинський П.П. Календарь народных обычаев и обрядов. – К., 1993. – С.13–14.

⁹У Японії такі звичаї як імітації народження та смерть можна спостерігати на святах новорічного циклу. Тут головна роль у виконанні обрядів належить дітям.

¹⁰Маркевич М.А. Обычаи, поверья, кухня и напитки малороссиян – К., 1860 (перевидана – К., 1992). – С.2.

- ¹¹Борисенко В.К. "Наваріте вареників, а я сиру принесу..." : Українська Масниця // Наше життя. – Нью-Йорк, 1993. – Березень. – С.12–15.
- ¹²Томару Токуїчі Дзосю–сайдзікі (Опис року провінції Дзосю). – Маебасі, 1997. – С. 23.
- ¹³Інститут етнології Японії Ненчу–гьодзі дзусецу (Енциклопедія з календарних звичаїв). – Токіо, 1953. – С. 66.
- ¹⁴За китайським календарем кожному року відповідає своя "щаслива сторона", тобто місце, де цього року сидить бог щастя.
- ¹⁵Томару Токуїчі. – С. 24.
- ¹⁶Ненчу–гьодзі дзусецу. – С. 68–69.
- ¹⁷Івасакі Такехіко Сецубун но макідзусі (Рулети суші на свято Сецубун) // Ніхон міндзоугаку (японська етнологія). – № 236. – 2003. – С. 72.
- ¹⁸Там само. – С. 75.
- ¹⁹Кавано Макото Фокурорізму (фольклоризм) // Ніхон міндзоугаку. – № 236. – 2003. – С. 2–3.